
Waarden en geschiedenis

Liberalisme en dramatiek

door Reinout Woittiez en
Bas Groenendijk

Liberalen gaan er in hun politieke benadering van uit dat mensen zelf vorm moeten en veelal ook willen geven aan hun leven door te varen op wat voor hen van belang is. In de ogen van liberalen mogen mensen zelf zo veel mogelijk eigen en weloverwogen afwegingen maken in hun economisch en maatschappelijk handelen over wat voor hen de beste levensroute is, zelfs al zou die keuze minder gelukkig zijn: “het is misschien een foute keuze, het is wel *mijn* foute keuze”. Wat er in het privé domein van mensen gebeurt, daar heeft de politiek zich verre van te houden wat de liberalen betreft, zolang daarbij

sprake is van vrijwillige interactie en mensen elkaar geen schade toebrengen: de politiek heeft binnen die afgrenzing niets te zoeken op het terrein van seksuele voorkeuren, partnerkeuze, beroepskeuze of vrijetijdsbesteding (Mill 1998).

De huidige wereld van de snelle media lijkt een toename in felheid en primaire reacties met zich mee te brengen. Belevissen en gevoelens lijken via de (sociale) media steeds ruimhartiger in de publieke ruimte gedeeld te worden, waarbij vooral emotionele en dramatische (beeld)effecten tot vele – nogal eens klemmende – reacties op elkaar lijken te leiden die weinig onderlinge ruimte laten.

Per saldo lijkt onderlinge bemoeienis, gedreven door dramatiek, via de (sociale) media de overhand te krijgen, ten koste van klassieke waarden uit de liberale canon zoals vrijheid, autonomie en verantwoordelijkheid (Wissenburg e.a. 2011).

Het liberalisme staat voor de uitdaging zich tot deze bulk aan emotie en dramatiek in onze maatschappij te verhouden op een manier die recht doet aan het behoud van ruimte voor ieder individu om eigen keuzen te maken en daarvoor aansprakelijk te zijn. In dit artikel laten de auteurs zien dat daarvoor grote rolvastheid van liberalen vereist is, omdat de toename in dramatiek de liberale waarden onder druk lijkt te zetten.

De dramadriehoek

In 1968 introduceerde Stephen Karpman zijn psychologisch-sociologisch begrip de ‘dramadriehoek’ (Karpman 1968). Hij maakt duidelijk dat we vaak in relaties een onvolwassen, slachtofferachtige en afhankelijke ‘kindrol’ innemen om daarmee onze belangen zo veel mogelijk veilig te stellen. De dramadriehoek, voortkomend uit sprookjes en volksverhalen, is een professioneel instrument geworden in de jeugdpsychologie en onderscheidt drie zeer herkenbare posities: het hulpvragende, slachtofferachtige en afhankelijke ‘kind’, en ‘daarboven staand’ enerzijds de strenge instruerende ‘ouder’ en anderzijds de verzorgende ‘ouder’. In de onderste punt van de dramadriehoek staat de rol van het afhankelijke en hulpvragende ‘kind’, de mens in de slachtofferrol, die simpelweg vraagt om externe hulp, of die – meer

berekenend – probeert zijn belang gediend te krijgen. Dit bij voorkeur via externe hulp en wellicht ook strenge en richtinggevende instructie van buitenaf. Het hulpvragende ‘kind’, de zich afhankelijk opstellende mens in de slachtofferrol, trekt de anderen de dramadriehoek in en lokt ze uit om een afhankelijkheidsrelatie aan te gaan, hetzij als hulpverlenende en verzorgende ‘ouder’ (de ‘reddersrol’), hetzij als richtinggevende strenge en kritische ‘ouder’ (de ‘aanklagersrol’). En zodra het slachtoffer erin slaagt andere partijen in de reddersrol of aanklagersrol te krijgen, is de dramadriehoek gesloten.

In het geval van een werkelijke hulpvraag door een hulpbehoevend mens is dat prima, dan komt de benodigde hulp op gang. In het geval van een berekenende vraag van een volwassene, verpakt als hulpvraag, maar bedoeld om het eigenbelang gediend te krijgen, sluit de dramadriehoek ook en is daarmee het kwaad al geschied. Dan staan betrokkenen namelijk niet meer naast elkaar als volwassenen, maar is er sprake van een onderlinge afhankelijkheidsrelatie waarin hun rollen min of meer worden gefixeerd. Het slachtoffer gaat zich steeds meer als hulpvragend en afhankelijk ‘kind’ opstellen om zijn belang door externe hulp gehonoreerd te krijgen. Deze opstelling vanuit slachtoffer-schap is door Nietzsche verder uitgewerkt in zijn beschrijving van de ressentimentsmens (Beekman 2015). De Nietzscheaanse ressentimentsmens kan en wil volgens Beekman zelf niet scheppen, handelt reactief en ervaart zijn lot passief. De mogelijkheid tot handelen ligt volgens het ressentimentsvol-

le slachtoffer bij anderen en die anderen zijn dan ook 'schuldig' aan zijn kommervolle situatie. De Nietzscheaanse ressentimentsmens neemt vanuit de beschrijving van Beekman de houding aan dat anderen slecht zijn, hem geen blaam treft, en hij dus volle zorg en compensatie verdient.

De hulpverlenende, verzorgende en reddende ouder gaat zich meer en meer uitputten om zorg, hulp en compensatie te geven. De aanklagende, strenge en kritische ouder gaat meer en meer regels opstellen en grenzen stellen.

Voor echt hulpeloze kinderen en slachtoffers is het mechanisme van de dramadriehoek een heel authentiek en effectief mechanisme om vanuit hun hulpbehoevendheid de vereiste hulp verleend te krijgen. Voor volwassenen is het mechanisme van de dramadriehoek als regel bijzonder ineffectief, want geen van de deelnemers in de driehoek wordt door de ander vanuit, en in zijn volwassenheid aangesproken. Voetballer Robin van Persie vertelt in een interview hoe hij in een gesprek met een voetballer, die boos is en afgeeft op zijn coach, hem naar een meer volwassen houding leidt. Dat doet hij door hem uit te nodigen naar zichzelf te kijken en zich de vraag te stellen wat hij er zelf aan kan doen en hoe hij weer zelf 'in control' kan komen: van externalisatie naar internalisatie (Van Persie 2020). En daarin ligt de belangrijkste sleutel om uit de beklemming van de dramadriehoek te breken: benoemen dat we in onvolwassen rollen vastzitten die ons ongelijkwaardige posities ten opzichte van el-

kaar geven en benoemen dat we beter naast elkaar kunnen gaan staan als gelijkwaardige volwassenen.

Figuur: dramadriehoek

En vanuit die positie van volwassenheid kunnen we bezien wat er bij een voorliggende kwestie (die we dan niet meer bestempelen als hulpvraag) voor de kwetsbare vragensteller (geen hulpvrager, maar adviesvrager) de mogelijke aangrijpingspunten zijn om vanuit 'eigen controle' de oplossingsroute te bewandelen. Het is dan aan de andere volwassenen om daarbij hetzij een ondersteunende rol (niet hulpverlenend of verzorgend), hetzij een assertieve rol (niet kritisch, streng of aanklagend) in te nemen. De deelnemers komen daarbij in een open dialoog over de voorliggende kwestie. De vragenstellende en adviesvragende volwassene neemt dan weer de regie over zijn leven en laat zich niet langer speelbal zijn van externe factoren. En

daar houden liberalen van, want eigen regie staat voor de vrijheid om je eigen leven invulling te geven en de verantwoordelijkheid te dragen voor de keuzen die je daarbij maakt.

Een andere, meer radicale manier om uit de klem van de slachtofferrol en de rol van het hulpvragende ‘kind’ te stappen, is om de rol aan te nemen van het vrije en onaangepaste ‘kind’ dat geheel en al zijn eigen – soms gewoonweg asociale – weg kiest.

De dramadriehoek, de maatschappij en de politiek

Nogal wat ‘wappies’, krakers en anarchisten lijken zich de maatschappelijke rol van onaangepaste ‘kinderen’ te hebben aangemeten, die zich niet wensen in te laten met de overheid, noch in de rol van strenge, kritische en aanklagende ouder, noch in de rol van hulpverlenende, verzorgende en reddende ouder (al worden uitkeringen en toeslagen wel in dank aanvaard). En het cohort ‘woke’-politici, die we vaak ter linkerzijde van het politieke spectrum aantreffen, lijkt zich vooral de rol van de strenge, kritische en aanklagende ouder aan te meten, door ons met hun geheven vinger vlees- en vliedschaamte aan te praten. ‘Woke-gedrag’ werkt dan ook zelden uitnodigend en eerder beklemmend en uitsluitend (Yesilgöz 2022).

Natuurlijk helpt het mensen niets als we ze gecertificeerd zielig verklaren en ze daarmee fixeren in hun slachtofferschap en hen daarmee de regie over het eigen leven afnemen (Rutte 2002). Liberalen stellen deze regie

en zelfbeschikking graag boven slachtofferchap: “De VVD wil er zijn voor iedereen die iets van zijn leven wil maken” (VVD Beginselverklaring 2008). Eigen regie heeft bij liberalen de voorkeur boven het ‘binden’ van burgers in systemen van slachtofferchap. Dergelijke – goedbedoelde – systemen leggen burgers vaak extra – onbedoelde – onvrijheid op, omdat de systeemwereld de onbedwingbare neiging vertoont onze leefwereld steeds verder te koloniseren (Woittiez 2021; Habermas 1984).

Indien de overheid in allerlei dossiers (roken, bewegen, klimaat en duurzaamheid) zowel de rol van strenge, kritische en aanklagende ouder aanneemt als de rol van reddende, helpende en verzorgende ouder (circa negen miljoen Nederlanders ontvangen een of andere toeslag; ministerie van Financiën 2022), welke ruimte heeft de burger dan nog om de rol van volwassene met regie over eigen leven te nemen? Dan blijft voor de burger vooral de rol over van afhankelijk ‘kind’ en slachtoffer.

In het voedings-, klimaat- en zorgbeleid kiest de overheid veelvuldig de rol van zowel strenge, kritische, aanklagende ouder als de rol van hulpverlenende, verzorgende, reddende ouder door volop op het orgel van preventie te gaan met allerlei *nudging*-campagnes: we moeten meer bewegen, minder vet en zoet eten, en liefst ook minder vlees consumeren (een vleestaks wordt inmiddels onderzocht; NRC 2022) om gezond te blijven. We moeten minder roken want dat is ongezond en daarom moet de prijs van een

pakje sigaretten naar 40 euro gaan (Verlaan 2022), we moeten minder vliegen want dat is slecht voor het klimaat, enzovoorts. De politieke partijen ter linkerkant aarzelen niet om op deze thema's sterk in de rol van kritisch aanklagende ouder te stappen. Zij weten beter wat het juiste pad is (getuigenispolitiek) en wijzen ons terecht als we van dat juiste pad afwijken: de 'kinderen' krijgen een terechtwijzing.

En wij als burgers? Wij lijken onze rol in de dramadriehoek steeds enthousiaster mee te spelen, door meer en meer de slachtofferrol en de rol van het hulpvragende 'kind' te kiezen. We lijken ons al snel slachtoffer van 'zij daar in Den Haag' te voelen, van die inderdaad nogal verstrekkende, alomtegenwoordige en soms te ver interveniërende overheid, zoals bij de toeslagenaffaire. De slachtoffers van de toeslagenaffaire, met volle erkenning van het hen aangedane onrecht, slagen er goed in hun slachtofferrol uit te vergroten. Er wordt geen woord gewijd aan het grote goed van de ontvangen toeslagen vanuit een toeslagenstelsel dat wordt opgebracht door de andere burgers van Nederland. Hun slachtofferschap wordt stevig uitvergroten en er wordt ingezet op maximale schadevergoeding. Vervolgens is *the sky the limit* wanneer de overheid bij de compensatie voluit in de rol van verzorgende, helpende en reddende ouder stapt.

Iedere proportionaliteit, zoals die bij een rol van volwassene zou passen, lijkt zoek. De dramadriehoek draait op volle toeren. Zelfs de 14 deelnemers aan de Bulgaren-

fraude ontvingen de 30.000 euro aan compensatie (Rutten 2021). En een betrokkene in de toeslagenaffaire (het frame 'slachtoffer' wordt door ons vermeden) wil dat er "een prijskaartje" wordt gehangen aan de gemiste kansen in haar leven (Huisman 2022). Haar levensloop bestond tot dan toe – helaas voor haar – niet uit een lange reeks grote successen, dus nu moeten toch echt "alle gemiste kansen verrekend worden" met Den Haag. En dan zitten we midden in de dramatiek van de dramadriehoek: het slachtoffer neemt geen eigen regie en verantwoordelijkheid meer voor haar rol in haar eigen leven. En dat is ook niet eenvoudig meer, ze is 'gevangen gezet in de afhankelijkheidsrelatie' met de overheid. De betrokken mevrouw voelt die machteloosheid ook en toont in het slot van het interview nog een spoor van veerkracht: "Ik wil af van het stempel van de toeslagenouder, ik wil niet langer teruggeslingerd worden in het verleden". Het lijkt erop dat ze regie terug wil nemen door uit de dramadriehoek te stappen. Vanuit liberale optiek is haar die stap richting eigen regie meer dan gegund. Als zij wil stoppen met slachtofferschap en uit haar afhankelijke 'kindrol' wil stappen, dan zal de overheid een modus moeten vinden om ook uit haar verzorgende, helpende en reddende ouderrol te stappen en dat zal voor de overheid in haar huidige vorm nog niet eenvoudig zijn.

Dat 'zij daar in Den Haag' ons dit hebben aangedaan, daarin zit een kern van waarheid. Want onze overheid lijkt de afgelopen decennia wel erg in de rol van verzorgende en reddende ouder terecht te zijn gekomen.

En dat ‘redden’ maakt die overheid bijna nooit volledig waar, want de starre en regelvaste systeemwereld van de overheid kan bijna per definitie niet volledig aansluiten op de rommelige en chaotische leefwereld van haar burgers (Woittiez 2021). Het lijkt erop dat de uithuisplaatsing van kinderen in de context van de toeslagenaffaire met het frame van Peter Pannekoeks ‘# staatsontvoeringen’, een klassiek voorbeeld is van *overstretch* vanuit de systeemwereld van de overheid (NRC 2022). Max Webers ‘ijskoude poolnacht van de bureaucratie’ lijkt hier in een aantal gevallen een onvoldoende ‘warm’ antwoord te hebben gegeven. Dat kan ook bijna niet anders wanneer de verstrekkende, starre en regelvaste en daarmee formele systeemwereld van de overheid in de rol van verzorgende, hulpverlenende en reddende ouder treedt en van daaruit de chaotische en informele echte leefwereld van kinderen en hun ouders binnendringt (Woittiez 2021).

Liberale remedie

Zou de staat meer terughoudendheid kunnen gaan betrachten bij het binnendringen in ons privédomein? Zou de staat het kunnen opbrengen om minder in de kritische, strenge en aanklagende of verzorgende, helpende en reddende ouderrol te stappen? Zou de staat het kunnen opbrengen om minder interventies uit te voeren bij problemen die zich in gezinnen voordoen en zouden de Nederlanders van de slachtofferrol kunnen wegblijven bij incidenten? Zouden we onze risico-regelreflex kunnen onderdrukken (Rusman 2014)? Want als wij als burgers bij ieder incident meer zekerheid eisen, vragen

we vanuit de slachtofferrol om een meer en meer paternalistische, verzorgende en helpende rol van de overheid. De overheid komt dan steeds meer in een *overstretch*, want die 100 procent zekerheid waar wij naar vragen wil maar niet lukken. Wij als veeleisende burgers verleiden de overheid tot een permanente overstrekking. Hoe verder de overheid op ons verzoek onze leefwereld binnendringt, hoe minder die overheidsinvloed gaat passen (Woittiez 2021). De overheid is nu al overvraagd en toont op veel vlakken de verschijnselen van een aanhoudende *burn-out* (ministerie van Algemene Zaken 2021).

Wat is de liberale remedie hiertegen? Minder hooi op de vork nemen en de burgers als volwassenen iets meer hun gang laten gaan, waarbij de keuzen van individuen soms ook minder goed kunnen uitpakken. Dat hoort er dan bij. Zo heeft het Londense gemeentebestuur ervoor gekozen om een ‘avonturenspeeltuin’ te openen waar kinderen *wel* gevaar mogen lopen. Ouders blijven buiten de speeltuin wachten, de kinderen vinden het heerlijk en vinden helemaal zelf hun eigen grenzen (de Volkskrant 2022). En vrijwel tegelijkertijd wordt in Nederland door het RIVM midden in de snikhete zomer van 2022 nog klassiek vanuit de regelende ouderrol voorgesteld om zwemmen in vaarten, meren en plassen te verbieden, tenzij het expliciet is toegestaan (Jorritsma & Van Santen 2022).

De VVD, zo meldt haar beginselverklaring, streeft naar een krachtige, kleine staat met gezonde overheidsfinanciën, en vervolgt dan:

“Alleen taken ... die niet of niet zelfstandig door individuen of groepen kunnen worden vervuld behoort de overheid te stimuleren dan wel op zich te nemen” (VVD Beginselverklaring 2008). Een overheid die minder hooi op de vork neemt zou voor liberalen een aanbevelenswaardig toekomstperspectief bieden, omdat wij onze burgers zo de ruimte gunnen hun leven zo veel mogelijk naar eigen goed-dunken in te vullen, *for better and for worse*. Voor liberalen hoort daar dus bij dat, juist ook bij tegenvallende omstandigheden, wij als burgers weerbaarheid en veerkracht tonen en vanuit onze volwassenheid de eigen regie over ons leven hooghouden en niet te snel in slachtofferschap stappen.

Meer veerkracht en eigen regie brengt ons een meer ‘antifragiele’ maatschappij (Taleb 2012). Daarbij geldt als leidraad al in het onderwijs: “*Prepare the ‘child’ for the road, not the road for the ‘child’*” (Lukianoff & Haidt 2019). Stichting ARQ ondersteunt kwetsbare mensen en heeft als doelstelling om zo veel mogelijk de kwetsbare mens weer zelf regie te geven (Stichting Vrienden van ARQ 2022). Als Stichting ARQ het aandurft om voor kwetsbaren deze koers te varen, dan zou de VVD een dergelijke koers voor zijn achterban al helemaal mogen benadrukken, om zo eenieder meer vrijheid over de invulling van zijn leven te geven en tot minder aanklagende of verzorgende overheidsbemoeyenis te komen. De overheid kan dan weer betrouwbaarder in haar uitvoering worden. Zij doet weliswaar minder, vanuit minder bevoogding en minder verzorging, maar wat ze doet, gebeurt meer vanuit een volwassen en houdbare ver-

houding met haar ‘antifragiele’ en volwassen burgers. De regeldruk kan dan weer afnemen en we zouden zelfs de collectieve lasten voor het eerst na tien jaar Rutte weer kunnen zien dalen.

Laten we in de politiek-maatschappelijke processen proberen vaker weg te blijven van de verstikkende dramadriehoek. Laten we onze volwassenheid terugvragen van de overheid en laten we weer meer regie over ons leven nemen.

Reinout Woittiez is senior-adviseur bij Fit-for-Purpose Advies.

Bas Groenendijk is projectmanager bij Pro-Rail.

Literatuurlijst

- ‘Hereniging van uithuisgeplaatste kinderen is prioriteit’, *NRC*, 11 april 2022.
- ‘In London geeft de avonturenspeeltuin de kinderen een stukje gevaar’, *de Volkskrant*, 16 augustus 2022.
- ‘Meer groente en fruit is voor iedereen een goed idee’, *NRC*, 1 april 2022.
- ARQ, ‘Stichting Vrienden van ARQ’, 2021, URL: <https://www.arq.org/>.
- Beekman, T., *Macht en onmacht*, Amsterdam, 2015.
- Habermas, J., *The Theory of Communicative Action*, Cambridge, 1984.

-
- Huisman, C., 'Welk prijskaartje hang je aan een leven in puin en zoveel misgelopen kansen?', *de Volkskrant*, 14 juli 2022.
 - Jorritsma, E., Van Santen, K., 'Het verbieden van zwemmen in buitenwater is een gemakzuchtige reflex', *NRC*, 15 augustus 2022.
 - Karpman, S., 'Fairy Tales an Script Drama Analysis', *Transactional Analysis Bulletin*, 1968, nr. 7, pp. 39-42.
 - Lukianoff, G., Haidt, J., *The Coddling of the American Mind*, Londen, 2019.
 - Mill, J.S., *On Liberty and Other Essays*, Oxford, 1998.
 - Ministerie van Algemene Zaken, *Trendpublicatie Aan de Slag – Overheid op de drempel burn-out*, Den Haag, 30 november 2021.
 - Ministerie van Financiën, 'Feiten en cijfers over DG Toeslagen' 2022, URL: <https://www.overtoeslagen.nl/over-ons-werk/feiten-en-cijfers#:~:text=DG%20Toeslagen%20betaalde%20in%202021,mensen%20betrokken%20bij%20een%20toeslag>.
 - Van Persie, R., 'Winner vs Loser Mentality', *YouTube*, 23 april 2020.
 - Rusman, F., 'Een politieke partij kan best niets doen', *NRC*, 22 december 2014.
 - Rutte, M., 'Melkertbaan, geen parkeerbaan', *Pam Evenhuis*, 11 november 2002, URL: <https://pamevenhuis.com/archief/mark-rutte-staatssecretaris-sociale-zaken-en-werkgelegenheid/>.
 - Rutten, R., 'Zelfs deelnemers aan Bulgarenfraude ontvingen compensatie. Wat nu?', *NRC*, 21 december 2021.
 - Taleb, N.N., *Antifragiel: Dingen die baat hebben bij wanorde*, Amsterdam, 2012.
 - Verlaan, J., 'In 2040 moet een pakje sigaretten 40 euro kosten: 'Jongeren beginnen er dan niet eens aan', *NRC*, 1 juni 2022.
 - Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, *Beginselverklaring*, Rotterdam, 2008.
 - Wissenburg, M., De Beaufort, F., Van Schie, P., Van de Velde, M., *Eerlijk is eerlijk. Wat een liberaal van de staat mag verwachten en van zichzelf moet vergen*, geschrift van de Teldersstichting, Den Haag, 2011.
 - Woittiez, R.D., *Als het schuurt tussen Leefwereld en Systeemwereld*, Houten, 2021.